

Nr 23 Oryds Skola

Först en text som hembygdsforskaren Eric Carlsson, Hol, skrivit och som varit publicerad i Alingsås Tidning, okänt år. Den handlar om hur skolväsendet växte fram i Hols socken och sedan om hur det kom sig att Oryd fick en egen skola.

Artikel av Eric Carlsson, Hol, införd i Alingsås Tidning, okänt år.

”Hembygdskännare skriver om Oryds skola - en epok i Hols historia.

Oryd:

Vid pastoratstämman i Hol den 16 oktober 1842 bestämdes att en skola skulle byggas för hela Hols Pastorat. År 1843 erbjöd kapten Bauer på Lagmansholm att för evärdig tid avstå mark å inägor eller utägor som erfordrades för skolhus och kåltäppa, till Hols pastorats skollärare.

För finansieringen av skolbyggnaden begärdes av domkapitlet i Skara att få lyfta 300 riksdaler ur pastoratets vinsädeskassa, vilken anhållan beviljades. Skolan blev färdig under 1848 och var belägen i Grönemad, platsen vet vi ej med säkerhet.

Skolgången började förste april 1843 och skolan var inrymd på olika gårdar i Hol, Horla och Sienes socknar, med 14 dagar på varje gård.

Den första utexaminerade läraren i Hol antogs under våren 1846 och är inflyttad till Hol under augusti 1846 med familj, enligt inflyttningsnämnden. De kommer från Horn i Skaraborgs Län.

Läraren Anders Pettersson var född 1806-05-06 i Odensåker. Hustrun Maria Mårtensdotter var född 1797-09-04 i Horn. De hade tre barn, Anna Maria född 1831, Caijsa född 1834 och August född 1837. Alla barn är födda i Horn. Maria Mårtensdotters gravsten finnes kvar på Hols kyrkogård.

Den 25 januari 1846 antogs det första skolreglementet. Terminen började första april och slutade första december. Skolgången började vid åtta års ålder.

Ur reglementet kan vidare anföras, om föräldrarna ej annorlunda önskade var flickor befriade att inhämta undervisning i historia, allmänna begrepp i geometri samt voro helt befriade från geografi och gymnastik.

År 1866 var skolan för liten och man fick förhyra lokal, då beslöts att Hol och Horla socknar skulle bilda ett skoldistrikt och Siene bilda eget skoldistrikt. Skolan i Grönemad såldes på auktion och medlen fördelades mellan socknarna.

En skrivelse från skolinspektören 1867 förordnar denna att ytterligare en skola skulle byggas i Hols socken. Förordningen gällde en särskild småskola. Det drog ut på tiden och den nya skolan blev inte färdig innan 1872.

Detta år kom ett påbud från skolmyndigheten i länet att varje socken skulle bilda eget skoldistrikt.

Oryds skola

I juli 1892 blev förslaget framfört till skolrådet om ytterligare en skola i Hols socken. Det var den södra delen i socknen med gårdarna Oryd och Holskaryd samt torpen däromkring som begärde att få en skola. Så blev även beslutat på Skolrådssammanträde i Hols Prästgård den 26 januari 1893.

Från protokollet hämtas följande: 'På grund därav att skolgången under ett flertal år visats vara ovanligt ojämn för nybörjarna, beslutar skolrådet att inrätta en småskola i Oryd. Hols skolråd förhyr ett rum på gården Oryd. Kyrkoherde E G Tengstrand och Svante Johansson i Stora Sörgården får detta uppdrag att söka nå en uppgörelse med Anton Andersson på Oryds gård'.

Hyran för skollokalen bestämdes till 33 kr och 33 öre och till lärarinnans bostadsrum 25 kr, allt per år.

Vidare enligt protokollet: 'Småskolan ska begynna den första februari och fortgå till den första maj, varefter den fortsätter i Hol under maj och juni månader. Under juli månad kommer undervisningen i småskolan att upphöra, men börja åter den första augusti och fortsätta till den första november, då undervisningen fortsätter i Oryd och fortgår till den första december.'

Ett skolrådssammanträde i januari 1895 delger oss följande om skolan i Oryd: 'På begäran av småskolelärarinnan med vederbörande folkskolinspektörs medgivande beslöt skolrådet att läsning vid småskolan i Oryd ska hädanefter fortgå under de fyra månaderna februari, mars, april och maj årligen med läsning i småskolan i Hol från 1 juni till 1 december.'

300 kr per år

Lärarinnans lön uppgick till 300 kr per år. Lärarinnan var **Hilda Kristina Larsson** från Bälinge som upprätthöll tjänsten vid Oryds och Hols skola. Skolan kallades också för 'Hols flyttande skola' i protokollen.

Skolrådsprotokollet av de 13 september 1901 nämner om Oryds flyttande skola: 'Med anseende till det långa avståndet från den fasta folkskolan kunna icke förstaklassarna besöka densamma, utan istället undervisas småskolans första klass under fyra månader om året, från 1 januari till 1 juni, av samma lärare, som i småskolan i Hol, från den 1 juni till den 1 december med uppehåll under juli månad, kommande således undervisningen i den flyttande skolan att fortgå under 200 dagar fördelade på 38 och en halv veckor, under den tiden som undervisningen ej sker i Oryds flyttande skola skall barnen läsa hemma, och lärarinnan en gång i månaden hålla roteförhör i Oryds skola.'

Skolbesök

Enligt ett annat protokoll från december 1901 så får skolrådsledamöterna i uppdrag att besöka skolan och förvissa sig om att barnen deltagit regelbundet i undervisningen.

Skolgången var vissa tider dålig, vilket är förståeligt.

Den flyttande skolan i Oryd hade lite besvär med lärarinnetjänsterna. Det uppstod en del kontroverser med dessa förhör som skulle hållas vid skolan därstädes. För att komma tillrätta med problemet så uppdrogs åt ordföranden i skolrådet att skaffa en vikarierande lärarinna till Oryds skola för vårterminen 1903.

Den 21 januari 1903 antog skolrådet småskolelärarinnan **Mathilda Elisabet Larsson** från Sparlösa att under fyra månader uppehålla tjänsten i skolan i Oryd, som nu skulle vara en fast skola.

Nästa lärarinna

Nästa lärarinna som hade tjänst i Oryds skola var **Hilda Maria Linder** från Alingsås som började tjänsten den 1 juni 1903, med en lön av 350 kr årligen.

Fröken Linder avflyttade till Siljansnäs den 1 oktober 1906, varför tjänsten ånyo fick utannonseras.

Den vikarierande lärarinnan till årets slut blev **Olga Olivia Pettersson** från Bälinge.

Skolrådet beslutade nu att tjänsten skulle vara en fast anställd lärarinna och vid utannonseringen var det sex sökande till tjänsten. Valet föll på den tidigare vikarierande Olga Pettersson från Bälinge.

Hyran för skolan hade 1909 stigit till 50 kr om året och lönen till lärarinnan utgjorde 562 kr och 50 öre.

Från Skolrådsprotokollen av den 30 maj 1917 kan nämnas: 'Den tjänstgörande lärarinnan vid Oryds skola, Olga Pettersson, erhåller tjänst i Hols småskola från 1 januari 1918, därvid anställes en ny lärarinna i Oryds skola.'

Bristfälligt

Folkskoleinspektören som besökt Oryds skola fann att undervisningsmaterialet var bristfälligt, varför han ordnade att detta material omgående anskaffades.

Tjänsten vid skolan utannonserades omgående och vid skolrådets sammanträde 20 juli 1917 fanns sex sökande till tjänsten. Valet föll på **Augusta Thorell** från Skölvene. Hon var utexaminerad 1906. Tjänsten började vid Oryds skola 1 februari 1918. Lönen till henne bestämdes till 870 kr per år. Hyran för skolan hade nu stigit till 100 kr per år.

Nu ändrades även skolgången. Från att tidigare bara ha varit en småskola, kom den nu att även omfatta klasserna 3-4 och 5-6 med varannandagsläsning. I övrigt blev det en upprustning av undervisningsmaterialet.

Lärarinnan bodde på gården Oryd där ett rum var reserverat för henne. Där fanns ingen spis för matlagning, varför hon måste anlita gården kök. Detta föranledde henne att begära ett tillägg på lönen med 50 kr om året, detta beviljades på skolrådssammanträde i Hol 21 juni 1918.

Betyg

Den tjänstgörande lärarinnan i Hols småskola Olga Pettersson, hade begärt tjänstledigt för tre månader av nästa hösttermin och skolrådet beslöt utfärda tjänstgöringsbetyg för henne. 'Småskolelärarinnan Olga Pettersson som vid Oryds mindre småskola tjänstgjort i egenskap av lärarinna åren 1906-1917, och därefter

i Hols fasta småskola, vilken tjänst hon fortfarande innehar, lämnar följande vitsord, att hon under denna tjänstgöring ådagalagt: Berömlig undervisningsskicklighet, Berömlig förmåga att i skolan upprätthålla ordning, Berömlig förmåga att leda ungdomens fostran, Berömlig nit samt hedrande vandel.'

Ny skola i Oryd

Från skolrådsprotokollet av 19 februari 1921 saxas: 'Folkskoleinspektörens brev av 28 januari med anhållan om att skolrådet ville till behandling upptaga frågan om anskaffande om lämpligare lokal för folkskolan i Oryd, även lämpligare bostad åt lärarinnan därstädes.'

Detta brev igångsatte en febril verksamhet. En arbetsgrupp på tre personer utsågs, dessa var Aron Ekendahl i Engelsmansgården, Svante Johansson i Sörgården och Johan Andersson i Oryd, dessa skulle söka nå en lösning på problemet med skolan i Oryd. Men själva lösningen kom från ägarna i Oryds gård.

I anledning om frågan om en bättre skola i Oryd hade ägarna på Oryd till kyrkostämmans ordförande lämnat följande förslag. Ärendet togs upp på stämman 20 december 1921:

'Undertecknade upplåter härmed till skoltomt i Oryd ett jordområde, $\frac{1}{4}$ -dels tunnland på den s.k.

Bönehusbacken sträckande sig från backens baksida fram mot vägen så som skolrådet i samråd med oss vilja hava det utstakat och begränsat på det villkor att skolhus uppföras inom tre år och får detta område till skoltomt avgiftsfritt begagnas så länge skolan där behövs, men återfaller till gården om skolan i en framtid skulle flyttas därifrån. Oryd den 6 december 1921. Anton Andersson, Alma Andersson.'

Antogs

Efter att ha läst upp skrivelsen så antog kyrkostämman erbjudandet och en byggnadskommitté på tre personer utsågs med Vilhelm Andersson, Västerberg, Johan Andersson, Oryd, och Johan Salomon Lundberg på Lunneberg. Dessa tre personer skulle ombesörja att tomten utstakades enligt de skrivna direktiven samt inkomma med ritning och kostnadsförslag. På nästa kyrkostämma, som ägde rum den 13 januari 1922, avgav kommittén sitt ritnings och kostnadsförslag. Ritningen var uppgjord av byggmästaren John Jonsson i Kringeläng. Kostnadsförslaget slutade på 9823 kr inberäknat kostnad för uthus, vilket utgjorde 1000 kr.

Det bestämdes sedan omgående att skolan skulle byggas enligt ritningen och kostnadsförslaget.

Kyrkoherden fick i uppdrag att i Alingsås Sparbank upplåna erforderliga medel för bygget. Till entreprenör för skolan utsågs John Jonsson i Kringeläng.

Invigning

Senare på året, den 11 september, hölls skolrådssammanträde i Oryds nybyggda skola. Skolrådet avsynte skolan efter ritningen och arbetsbeskrivningen. Sedan följde själva invigningen varvid psalm 500:6 sjöngs gemensamt av barn och de äldre. Efter höll kyrkoherde Johan Hallen en betraktelse med anslutning till Efes 2:20, 21, därefter sjöngs psalm 500:7. Med detta förklarades skolan invigd och tagen i bruk.

Skolrådet gav sedan Ekstrand i Kolsered och Svante Johansson på Lyckebacke direktiv att anskaffa en brunn för skolan. Med Salomon Lundblad och Johan Andersson bestämdes att röjning och planering av skoltomten skulle verkställas, liksom uppsättning av stängsel, stolpar med järntråd, samt grusning av skolgården.

Kostnader för brunn och skolgården skulle ske på löpande räkning. Det beslutades även att skolan skulle försäkras i Hols Pastorats brandstodsbolag för 10 000 kr.

Lönen för lärarinnan hade nu stigit till 1500 kr. Ved, eldning, städning och skurning i skolan kostade 250 kr per år. År 1924 målades skolan utvändigt, för detta anslogs 600 kr.

Den tredje mars 1930 beslöt skolrådet att en fortsättningsskola skulle inrättas i Oryd och pågå från den tredje januari 1931 och sex veckor framåt. År 1934 drogs fortsättningsskolan in, då fanns endast tre barn på dess upptagningsområde. Dessa placerades i Horla skola för en kostnad av 15 kr.

År 1936 var förslaget uppe första gången om indragning av skolan. Efter en kalkylering vad skolskjutsar skulle kosta, beslöts att skolan skulle vara kvar till 1940.

1939 anslogs 300 kr i budgeten för ommålning av skolan. Vidare tecknades avtal med Erik Andersson i Flathult, Skogsbygden, att han för 5:50 per dag skulle skjutsa barnen från Oryd till fortsättningsskolan i Horla, här ingick även hämtning på eftermiddagarna.

Sista året

Oryds skola går nu in på sista läsåret och den 21 februari 1941 lämnade lärarinnan Augusta Thorell in sin avskedsansökan med avgång från tjänsten den 30 juni 1941. Skolrådet beslutade i enlighet med hennes ansökan och översände skrivelsen till statens Pensionsanstalt för sökande av tjänstepension för henne. På grund av hennes sjukdom var hon tvungen att sluta tidigare. Den 10 mars var skolrådet samlat för att taga

ställning till den tjänstledighet som Augusta Thorell inlämnat med läkarintyg av stadsläkaren Ivan Bratt i Alingsås. Hon beviljades tjänstledighet från den 11 mars. Ny vikarierande lärarinna antogs, valet föll på fru Elsa Maria Charlotta Carlén i Alingsås. Hon skulle undervisa till läsårets slut.

Skolrådet beviljade Augusta Thorell slutligt avsked 30 juni, hon avflyttade till sin födelsebygd. Hon bodde i Eriksberg några år och sedan på Stenkullens vilohem i Molla. Efter en hjärnblödning kom hon till Hudene ålderdomshem där hon avled 1959. Hennes gravsten finns på Skölvne kyrkogård.

Till Horla

Redan den 15 juni kom förslaget upp på skolrådets dagordning om indragning av skolan i Oryd. Så beslutades även om skolskjutsar skulle köra eleverna till Horla skola som kunde taga emot eleverna från Oryd. Ett antal taxi- och bussföretag fick lämna in sina anbud på skolskjuts från Oryd till Horla skola samt även hämta vid skolans slut.

Anbudet gick till Henry Berdén från Lida i Nårunga, för en summa av 2040 kr om året.

En epok i Hols skolråds verksamhet hade upphört, från det skolan upprättades 1893 som flyttande skola, till fast skola med varannandagsläsning och slutlig nedläggning 1941.

Från den 16 juli 1942 hämtas följande om Oryds skola: 'Skolrådet beslutade att uthyra bostaden i Oryds skola till Ragnar Andersson i Oryd under ett år räknat från den 1 september, mot en hyra av 150 kr per år. Efter några år försålde byggnaderna, först var det en bostad åt ett pensionärspar, numera är det sommarbostad.

Text Eric Carlsson, Hol.

Källor i Hol: Husförhörslängd 1843-1911. In- och utflyttningslängd 1845-1941. Sockenstämmoprotokoll 1842-1861. Skolrådsprotokoll 1862-1951. Kyrkostämmoprotokoll 1862-1951."

Här på gården Oryd inhystes Oryds skola från 1893 till 1922. I rummet till vänster i boningshuset var skolsalen. I rummet till höger bodde lärarinnan. Lite senare flyttade skolan till det lilla röda uthuset till vänster i bild.

Lärarinnorna som nämns i texten ovan, stannade olika länge i Oryd.
På sidan "Svenskt Porträttarkiv" har jag hittat information om dem och också några foton.

MATHILDA ELISABETH LARSSON, Botvidsgatan 54,
Falköping Ranten.

Född i Sparlösa, Skaraborgs län, den 13 nov. 1879. Småskolläraryrningsexamen i Skara 1902. Vik. vid Frändefors småskola h. t. 1902 och vid Oryds mindre folkskola v. t. 1903, ordin. lärarinna vid Dala småskola 1903 och vid Falköpings småskola sedan 1906. Genomgått hembygdskurs i Skara 1917 och i Falköping 1921, ritkurs vid Nääs 1921, gymnastikkurs i Skara 1917, sångkurs i Falköping 1923, sjukvårdskurs i Falköping 1924, nykterhetskurs 1926.

HILDA MARIA LINDER, Gonäs.

Född i Alingsås landsförsamling den 28 febr. 1876. Småskolläraryrningsexamen i Göteborg 1896. Ordin. lärarinna vid Olofsereds småskola i Ödenäs skoldistr. 1897—1903, vid Hol-Oryds småskola i Hols skoldistr. 1903—06, vid Limans småskola i Siljansnäs skoldistr. 1906—08 och vid Gonäs småskola sedan h. t. 1908. Genomgått hembygdskurs i Borås, kurs i sång och talteknik i Göteborg, nykterhetskurs i Falun. Undervisar i slöjd.

PETERSON, OLGA Olivia. F. 22 febr. 84 i Bølinge (Älvsb). Småskolläraryrningsex. Borås 06. Fortbildningskurser: nykterhetsundervisning och gymnastik. Vik. småskollär. Hol 06, ord. där sedan 07. Fd. styrelseledamot i barnavårdsnämnden och fattigvårdsstyrelsen. Adress: Boråsvägen 21, Alingsås.

AUGUSTA ALFRIDA JULIANA THORELL, Oryd, Kärtared, Närunga.

Född i Skölvene den 16 febr. 1885. Småskolläraryrkesexamen i Borås 1906. Vik. vid Hjorteds småskola i Kalmar län h. t. 1906, ordin. lärarinna vid Västrums småskola i samma län 1907—09, vid Värings småskola 1910—13, Håsjö småskola i Jämtland 1915—16, Resele i Ångermanland 1917 och vid Oryds småskola sedan 1918.

Augusta Thorell (1885-1959) var den lärarinna som kom att bo i skolhuset från det att det byggdes 1922 tills hon flyttade och skolan stängde. Hon var orydsbo och lärare i Oryd 1918-1941. Hon var, liksom lärarinnorna före henne, ogift. Undantag var fru Carlén från Alingsås som vikarierade de sista månaderna våren 1941.

Bönebacken

Platsen där skolhuset skulle ligga kallades "bönehusbacken" eller "bönebacken". En bakgrund till detta:

Om det tidigare missionshuset på "Bönebacken" i Oryd.

Historik eller återblick, Artur Rydsmo, 1999

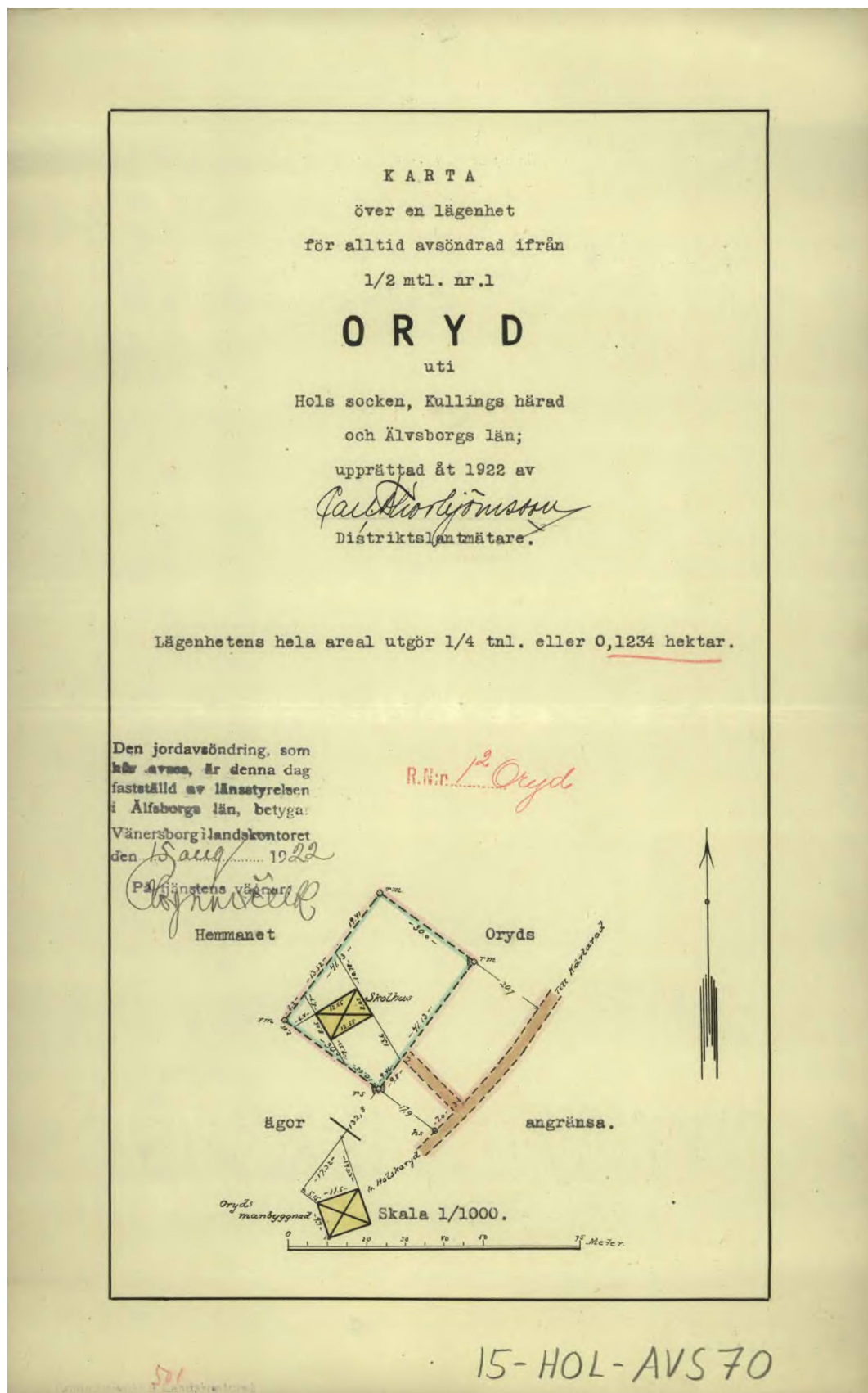
Uppgiftslämnare:

Artur Rydsmo, Rydet, Alingsås.

Byggnadens historia:

På 1850-talet började väckelsemöten hållas i hemmen, där kringresande predikanter talade, bl a den sk Jurkamjöllnaren A P Andersson. Församlingar bildades efter hand, och de som kom till tro i Kärtaredstrakten anslöt sig till den församling som fanns i Horla. När antalet mötesdeltagare växte, blev det för trångt att hålla till i hemmen, och 1878 uppfördes ett missionshus i Oryd, en dryg kilometer sydväst om Kärtared. Anders Andersson, ägare till Oryd, upplät en tomtplats med 49 års besittningsrätt mot 15 kr i köpesumma och 1 kr i årlig avgift. Missionsvännerna i Horla deltog i uppförandet av missionshuset genom att skänka virke och pengar och genom frivilligt arbete. 1883 blev Horla sockens missionsförening ägare till missionshuset. 1886 bildade medlemmarna en självständig församling i Oryd. När en ny väg byggdes genom Kärtared, fann man att missionshuset kom alltför ocentralt, och man beslöt att flytta missionshuset till Kärtared. Detta skedde 1905.

År 1922 lät man avstycka tomten "Bönebacken" på hemmanet Oryds mark, för att bygga skolan.

Från Lantmäteriet Historiska kartor.

Skolan i Oryd.

Bild 2. Oryd 1², Kärtared, Alingsås: 500 meter från busshållplats. Areal: 1.234 kvm. Taxeringsvärde 6.500 kronor, därav mark 500, byggnad 6.000. Förvärvat 1949. Fastigheten av trä, uppförd 1923, innehållande 3 rum, 1 kök. — Fd lantbrukare Gottfrid och Selma Johansson; barn: Linnea, Dagny.

1942

Enligt Eric Carlssons text ovan, hyrdes skolhuset 1942 ut till **Ragnar Andersson** (1910-1993), son till Anton och Alma Andersson i Oryd.

1949

År 1949 köptes skolan av :

Gottfrid Johansson (1881-1956) och hans hustru

Selma Josefina Johansson (1894-1961) .

Gottfrid var född på torp nr 11 Vasen och Selma på torp nr 10 Ängatorp. De gifte sig 1917 och hade tillsammans bott på Vasen, i Alingsås, på torp nr 1 Klovåsen, i Holskaryd och nu här i Oryds skola.

Gottfrid dör 1956 här i Oryds skola och Selma flyttar till Horla Kungsgård och dör där 1961.

1957

Ungefär detta år köptes skolan av smedmästare

Frans Paul Sandblom (1893-1987), född i Näsets soldattorp, Näverhult i Skogsbygden, uppväxt i Mossbo, och hans andra hustru **Maria Josefina Johannesdotter** (Andersson) (1898-1991) född på Östergården, Hol, men uppväxt på Kärtared Östergården, Horla.

Frans Sandblom hade en liten smedja nedanför skolhuset, vid bäcken och bron. Han var ofta behjälplig med olika reparationer i Oryd och Holskaryd. Idag finns inget spår av smedjan, på platsen ligger nu en liten transformatorstation.

Efter ett par år flyttade Frans och Maria till ett nybyggt hus i Kärtared Östergård. Frans hade en smedja även där och den står kvar idag.

Till höger Frans Sandblom som hjälper Gunnar Andersson i Oryd (till vänster). Barnen är bl a Lars Göran Bornarp (till höger). Foto från sent 1950-tal utanför lillastugan, Oryd.

1959

1959 köper **Judith Ingeborg Ålvik** född Dessau (1901-1979) Oryds skola.

Hon kommer från Södra Kedum, Skaraborg, är frånskild och flyttar hit med sina söner:

Rolf Göte Torgny Ålvik (1935-2008) Flyttar sedan till Vårgårda och Alingsås.

Yngve Ålvik (1937-2020) Flyttar till Alingsås.

Per Olof Krister Ålvik (1943-) Flyttar till Alingsås.

Jan Ove Stellan Ålvik (1943-2019) Flyttar till Alingsås.

Modern flyttar också till Alingsås. Död 1979 på Brunnsgården i Alingsås.

1967

Skolan säljs nu till familjen Granfeldt från Göteborg och är sedan dess en fritidsbostad.

